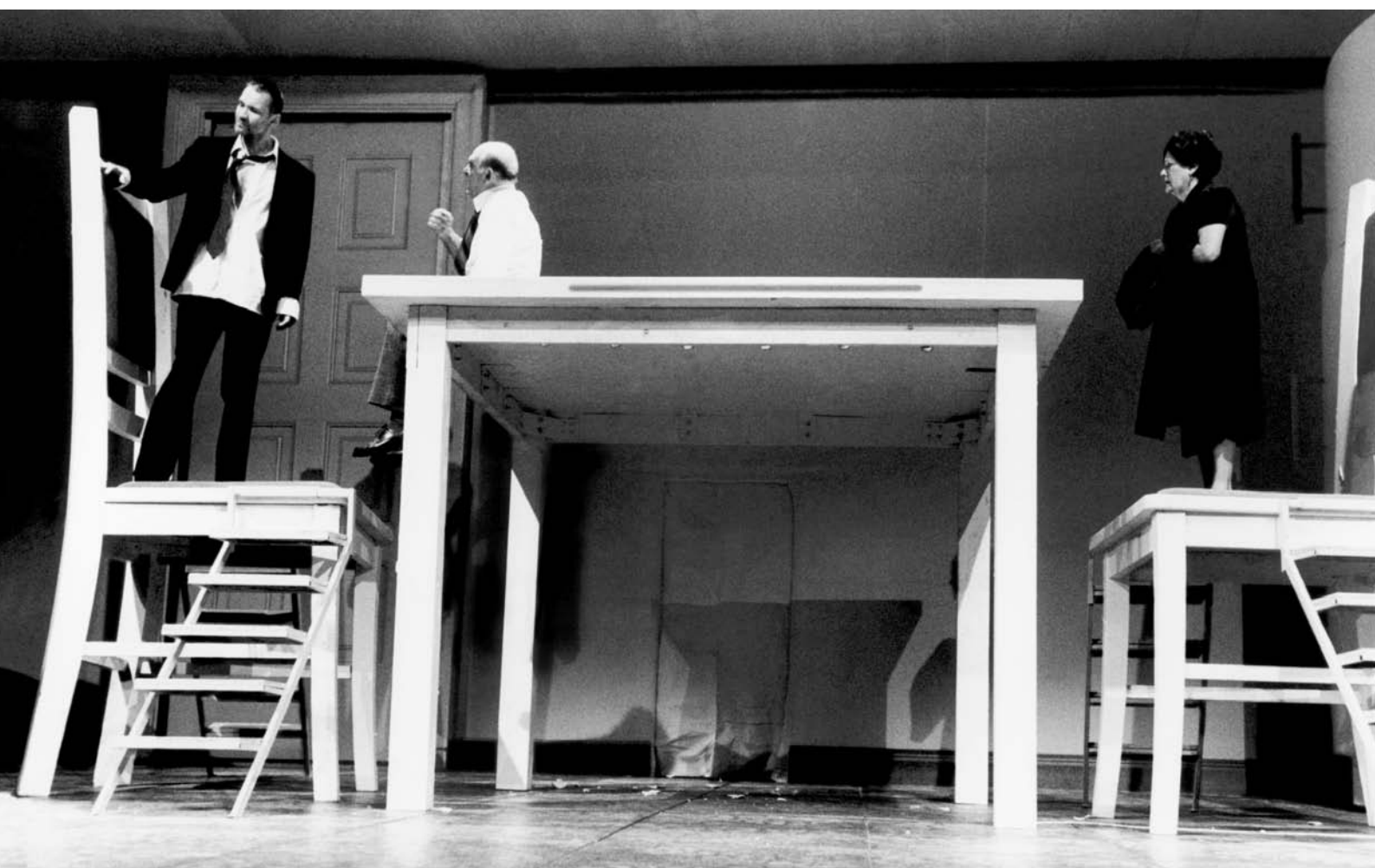

PERÉNYI BALÁZS

Gigantikus babaszoba

■ ARTHUR MILLER: AZ ÜGYNÖK HALÁLA ■

Hollandiában egy kiállításon ormótlan berendezési tárgyakkal rendeztek be egy családi otthont. Egy négy méter hosszú kanapén ücsörögve elveszett és jelentéktelen volt az ember. A bizarr környezet rádöbentett, milyen lehet a kisgyerekeknek olyan környezetben létezni, melyet nem az ő lehetőségeikhez, képességeikhez igazítottak. Különleges, felforgató élmény: az arányok megváltoztatása arra készíti a látogatót, hogy eleve adottnak gondolt jelenségeket újraértelmezzon, ezáltal érzékenyebb, együttérzőbb „óriáslény” legyen. Hasonló érzéki élményt kínál a Tháliában Az ügynök halála. Willy Lomanék házában ijesztő bútormonstrumok terpeszkednek, amelyek között az idős házaspár esendő törpének, szárnalmas kis állatkának tűnik.

László Zsolt (Biff), Bodrogi Gyula (Willy Loman) és Vári Éva (Linda)

Kentaur díszlete első látásra mehökkentő, lenyűgöző. A színpad közepét egy fehérre mázolt étkezőasztal uralja, megvan vagy két méter magas. Két oldalán méretben passzoló székek. Jobbra elől bársonyhuzatú, bíborszín karszék. Hüvelykvastag karfája jó másfél méter. A vele összeépített dohányzóasztal és vászonburás állólámpa akkora, mint egy utcai kandeláber. Balra hátul a fogyasztói társadalom jelképe, egy irdatlan hűtőszekrény áll. A bútorzat egyes darabjaira lépcsősor fut fel. Lépcső visz a Loman fiúk emeleti szobájához is. Ez egy keresztbe vezető fémfolyosó, amit korlát határol – itt füvezik lábát a mélybe lógatva Happy Loman (Czapkó Antal) és Biff Loman (László Zsolt). A két fiú szerepét nem véletlenül játsszák kivételesen magas színészek. Az öregek alig érnek gyermekeik melléig.

A játék az arányokkal az előadás „nagy” ötlete. Alföldi Róbert legfőbb törekvése, úgy megkomponálni a képeket, hogy a szereplők térbeli helyzete – az érzet, hogy mennyire törpülnek el, illetve magasodnak ki – kifejezze viszonyaikat, pillanatnyi státusukat, eltitkolt érzelmi állapotukat. Willy Loman az asztal előtt áll szétvetett lábbal, és széles mozdulatokkal szónokol. Igazán

elemében van: szapult-imádott idősebb fia képtelen üzleti terveiről szövi újabb öncsaló ábrándját. A Loman família nyomorult diktátora szól alattvalóihoz. A két fiú székeken áll mögötte, hatalmasnak, diadalmasnak tetszenek – ők váltják be apjuk habzó álmait. Biff csecsemőpózba húzódik össze, zokogva édesapja ölébe kucorodik, miután kiokádta magából az életét megnyomorító hazugságokat. Végre elfogadja hajdan bálványozott, majd megvetett édesapját. Willy Lomannek nem kell felszegett állal felsandítania lázadó gyermekére – tékozló fia visszatért hozzá. A fiúk mélyen meghajlítják fejüket apjuk előtt az előadást záró „rekviemben”. Asztal alá szorulnak az ügynök temetésén. Így – összehúzódva – majdnem akkorák, mint apró édesanyjuk.

Az előadást meghatározó színpadi metafora könnyen megfejthető: az ügynök fölé fenyegetően tornyosul hitelre vásárolt háza, hűtője, garnitúrája. Bármikor ráomolhatnak a lehetőségeit meghaladó, túlköltekező életforma félelmetes rekvizitumai. Willy úgy lépked föl bútoraira megtörten, ahogy egy buddhista szerzetes baktat föl ködbe burkolózó szentélyének lépcsősorán.

Sajnos azonban az előadáshoz kulcsot adó szimbolikus tér nemcsak Lomant nyomasztja – agyonnyomja az előadást is. A színpadkép rendkívül expresszíven mutatja a végállomást; a drámai folyamatok zárlatát. Mielőtt Miller szerencsétlen utazó ügynöke szemünk láttára összeomlana, készen kapjuk a magába roskadt idős ember szuggesztív képét. Az előadás állóképek sora. Az első pillanatok döbbenete után kiderül, hogy a játék közege megfojtja a produkciót. Kentaur terve a Loman-portán játszódó jelenetekre született. A házon kívül zajló eseményekhez a zenekari árok süllyesztőjéből érkeznek újabb díszletek. Kínos lassúsággal emelkedik ki Willy Loman főnökének irodája – high-tec számítógépasztal; Stanley bárja – egy könyvnyűfém bárpult; a Loman-ház kiskertje – egy furnérlap. Szükségmegoldás!

A dramaturgiai változtatások a színpadképhez hasonlóan csapdahelyzetet rejtenek. Vörös Róbert dramaturg és Alföldi Róbert mindent kigyomlált Miller drámájából, ami korhoz, illetve helyhez kötné. Az alaposan meghúzott szövegből eltűnt minden, az amerikai álomra vonatkozó utalás. Kimaradnak a (vad)nyugat végtelen távlatára, a szabadság, a valódi megmérettetés honára utaló mondatok. Nem fontos a vágyakozás a pionírok kemény és férfias életére. Az amerikai mitológia lényege a hit a nehézségeknek feszülő és diadalmaskodó emberi akarásban. Gyökere ennek a gondolkodásnak a honalapító atyák világnézete, az eleve elrendelést valló protestáns ethosz, a meggyőződés, hogy az embert az

e világi boldogulás – siker – minősíti, mert megmutatja mennyire értékes – istennek tetsző – életet él. Az amerikai kultúra nagy elbeszélései sikertörténetek. A bukás – bűn! Ezzel a világgéppel szembesít Arthur Miller. Mi marad az „amerikai álom” távlata nélkül? Egy családi történet – nem túlzottan mélyen – pszichologizáló rajza. Az előadás tanulsága: a dráma nem elég egyetemes ahhoz, hogy társadalmi miliójétől elvonatkoztatva, örök érvényű tragédiaként hasson.

Méltányolható, hogy az alkotók jelen idejű magyarországi történetként olvasták *Az ügynök halálát*. Érthető, miért isznak Lomanék uniócsillagos bőgréből. Alig akad ma hűsbavágóbb kérdés, mint a feleslegessé váló ötvenes-hatvanas generáció lépten-nyomon megtapasztalható életválsága. Egy nemzedék jó része méltatlanul, önhibáján kívül lett vesztesé. Bizonyítja mindezt, hogy az előadás legtorokszorítóbb jelenete az, amikor az unott harmincas yuppie – Howard – porig alázza hatvanas beosztottját. Bodrogi Gyula feszengve húzza össze télikabátját, egyik lábáról a másikra áll, úgy könyörög nyikhaj feltesésének. Hevér Gábor egészen kiváló ebben a jelenetben. Howard a dominanciajátzmák minden trükkjét beveti. Fejét fenyegetően mozdulatlanul tartja. Dermesztő higgadt-sággal beszél. Aggályosan ügyel arra, hogy ő szabja meg a társalgás ritmusát – indokolatlan szüneteket tart. Alig pillant beosztottjára, elfoglaltságot színlel – pasziánszozik a számítógépén. Váratlanul üvöltöni kezd. Végül PC-jére veszi Willy esengését, majd blazirt arccal vissza is játssza a felvételt. Ki vagy rúgva, Willy! – ENTER. (Az ötlet, hogy a darab-

Koncz Zsuzsa felvételei

Bodrogi Gyula és Vári Éva

ban a magnójával babráló Howard a színpadon komputerre vegye és lejátssza Willy mondatait, egyike a rendezőre jellemző nagy leleményeknek. Kár, hogy meglegedett a „nagy” metaforával – a díszlettel –, és kevés ilyen ötletet találunk a produkcióban.) Megrázó jelenet. Sajnos azonban a darab „szabályos lélektani drámává” egyszerűsítve nem tűnik megfelelő alapanyagának ahhoz a nemes vállalkozáshoz, hogy drámai erővel színpadra fogalmazzák egy nemzedék megalázó kudarcát.

Alföldi Róbert elveti Miller időjátékait, nem elevenednek meg a múlt jelent értelmező eseményei: legfeljebb Willy Loman mormolja maga elé néhai mondatait. Nem látjuk az ügynököt mint körülugrált, magabiztos „nagyfőnököt”. Nem lehetünk tanúi annak, ahogy fellengzős ábrándjaival tökéletesen összezavarja fiait. Csak az összetört és tehetetlen Willyt látjuk. Az áldozatot. Elhagyták azokat a motívumokat, melyek Willy vesztét okozó gögijére utalnak. Kihúzták a lenézett barát, Charlie figuráját, aki állást kínál Willynek, azt azonban az ügynök büszkeségből visszautasítja.

Miller számos megoldása valóban poros és divatjamúlt, valóban nehézkesnek tetszik a múlt drámai fordulópontjainak álmoképszerű színpadra állítása, valóban mókás lenne László Zsolt mint focimezes tizenéves. Ezért elmarad a Willy Loman tudatában megjelenő emlékképek teatralizálása. Ben, a családi legendárium hőse, a dúsgazdag nagybácsi a szoba falára vetített kép csupán. Jordán Tamás határtalanul bölcs, fáradt és rezignált arca – árnykép. Viszont a dráma cselekményidejében szerepet kapott figurák sokkal lazábban kötődnek a konfliktushoz, mint a múlt meghatározó – kihagyott – figurái. Howard kivételével a mellékszereplők nem többek a cselekmény lebonyolítását „segítő” epizodistáknál. Nem szerepek.

A Loman család tagjait alakító négy színész akár igazolhatná is a „kamaradráma”-elgondolás életképességét, ha aprólékosan kidolgozott, mégis szenvedélyes játékokat nem nyomná agyon a gigantomán színpadkép. A szerencsétlen díszlet felelős azért, hogy a rezdülésses pszichológizáló játék hátraszorul a zenekari árok mögé, jókora gödör szigeteli el a nézőtérrel. Az óriásbútorokhoz komponált képek nem emelik el, csak megdermesztik és eltávolítják a hiteles realista alakításokat.

Pedig Bodrogi Gyula hosszú évekig emlegetett Willy Loman lehetett volna! Formátumos, nagy színészetet látunk tőle, amelynek hatása sokkal gyengébb, mintsem értékei indokolnák. A tárgyi környezet folyamatosan lenyomja Willy figuráját; így képtelenség tragikus hőssé emelni a legendás alakot. Bodrogi személyiségének súlyát akkor érezzük, amikor kísértálat a megalomán babaházból. (Gyanítható, hogy a dramaturgiai átalakítások szürkébb és kevésbé nagyszabású figurát kreálnak. Izgalmasabb lett volna megfogalmazni a fiatal, elszántan optimista, magabiztosságot sugalló családapát – a régi Wilyt – is az összeomló, kudarcot valló ügynök mellett.)

László Zsolt féktelen kitorése az előadás végén még így – ebben a térben – is letaglózó erejű. Vári Éva nemesen egyszerűen, szép alázattal formálja meg Linda csendes odaadását, magától értetődő mártíriumát. A fiatal Czapkó Antal energikus játéka igazán érdekes Happy Lomant állít elénk, helyenként rendkívül szellemesen.

Willy Loman meghalni indul, átlép a szoba falába vágott láthatatlan ajtón. Semmibe tartó alakjának árnyképe felmagasodik. Végre emberléptékűnek látjuk a szobát, emberléptékűnek a drámát. Kár, hogy csak a befejezésben. Nem született fontos előadás. Rabul ejtette a gigantikus babaház.

ARTHUR MILLER: AZ ÜGYNÖK HALÁLA (Thália Színház)

FORDÍTOTTA: Ungvári Tamás. **DRAMATURG:** Vörös Róbert. **DÍSZLET:** Kentaur. **JELMEZ:** Bartha Andrea. **MOZGÁS:** Király Attila. **OPERATÓR:** Márton Balázs. **RENDEZTE:** Alföldi Róbert.

SZEREPLŐK: Bodrogi Gyula, Vári Éva, László Zsolt, Czapkó Antal, Jordán Tamás, Hevér Gábor/Alföldi Róbert, Mészáros István/Domonkos Béla, Fodor Annamária, Bartsch Kata/Semjén Nóra.

Efezosznak írja a színlap és a műsorfüzet a Tévedések vigjátéka színhelyének nevét. Nemcsak az írásmód tér el a hagyományoktól: Efezosz mai nyüzsgő nagyváros, csillogó-villogó butikokkal, night clubokkal, kuplerájokkal, kommandósokkal. Kentaur látványos, invenciózus díszlete a forgószínpadra állított épületegyüttes tömbjeibe a „bűnös” nagyváros képzetéhez tapadó sztereotípiák jó részét belezsúfolja. Itt és most játszódik a mű cselekménye – mondhatnánk, ha akár az „itt”-ben, akár a „most”-ban biztosak lehetnénk.

Eszenyi Enikő vígszínházi rendezése nem veszi komolyan a megjelenített sztereotípiákat. A modern környezetbe helyezés nem azt a célt szolgálja, hogy párhuzamot teremtsen a műben megjelenített világ és napjaink (magyar vagy akár európai) valósága között. A tárgyi környezet (melybe a díszleten kívül Bartha Andrea sokféle színből és sokféle anyagból készült, hol válogatottan ízléses, hol válogatottan ízléstelen ruhái is beletartoznak) és a hozzá kapcsolódó, valamint a mai situációkat megidéző játékok lényegében a helyzetkomikum erőteljesebb, invenciózusabb kiaknázását segítik. Az a néhány rész, ahol Eszenyi megpróbál direkterben asszociáltatni társadalmi problémákra is, az előadás leginkább problematikus pontjai közé tartozik. Önmagában szellemes ötlet például, hogy Solinus herceg a politikai és gazdasági hatalom összefonódásának gátlástalan megvalósítójaként lépjen színre, ám ehhez a sima modorú, a médiát jól használó, a beruházásokat saját bétéjével megvalósító demagóghoz meglehetősen nehéz kapcsolni az előadás más jeleneteiben megjelenő terror, a totális rendőrállam képét.

A *Tévedések vigjátéka* persze amúgy sem alkalmas mély társadalmi konfliktusok megjelenítésére. Shakespeare e korai, bohózáti síkú vigjátékát egyértelműen a helyzetkomikum élteti. Jellemkomikumot nehéz keresni ott, ahol ha a pszichológiai hitelesség igényével vizsgálunk a szereplőket, többségüket gyengeelméjűnek kellene tartanunk. (S e megállapítás nemcsak az elrajzoltan ábrázolt mellékszereplőkre igaz, hanem a központi figurákra is: a két Antipholus és a két Dromio egyaránt tisztában van ikertestvére létezésével, ám soha, egyetlen pillanatra sem ébred fel bennük a gyanú, hogy mi okozhatja az ép ésszel megmagyarázhatatlan félreértések sorozatát.) Vagyis keresve sem lehetne alkalmasabb Shakespeare-komédiát találni arra, hogy a rendező invenciózusan eljuttasson a megjelenített sztereotípiákkal, teletsúfolja játékokkal a színpadi történéseket, „modern színházi” ötletekkel fokozza a szituációk komikumát, egyszóval: minden eszközt a komédia hatás szolgálatába állítson. (Ellenpéldaként említhető lenne ugyan Mohácsi János egykori kaposvári rendezése, mely hátborzongató káfkai víziót kreált az anyagból, de ilyen szándék és invenció elvárásaként egyetlen előadással szemben sem fogalmazható meg). Az Eszenyi Enikő rendezte előadással kapcsolatos hiányérzeteim tehát nem elvi okokhoz, hanem a megvalósításhoz kapcsolódnak. Magyarán: nem érzem elég szellemesnek, ötletesnek, szórakoztatónak a produkciót.

Problemátikus a szövegek könyv is, melyet Zöldi Gergely fordításából Böhm György, Szűcs Anikó, Eszenyi és a fordító alakított ki. A shakespeare-i sorokat mai szóhasználatba oltó és kínrímekbe rendező munka egyértelműen Romhányi József szövegek könyveit idézi. S egyes sikerült sorai néha valóban nagyon szellemesek is. A probléma az arányokkal van. Nemcsak a sikerült és a sikerületlen sorok arányaival, hanem a ragrímekével is. Pontos becslésre első hallás után nem vállalkoznék, ám abban, hogy arányuk meghatározó, bizonyos vagyok. Ha e tekintetben Romhányi bármelyik hasonló munkájával összevetnénk a *Tévedések vigjátéka* szövegek könyvét, az eredmény, tartok tőle, Zöldiékre nézvést meglehetősen kedvezőtlen lenne.

Az viszont kétségtelen, hogy a szöveg jól mondható, s vélhetően segíti a színészek munkáját. A színészi alakításokat panasz nem érheti; ha kiemelkedő teljesítményeket nem is, de sikerült, ügyes, technikás alakításokat bőven láthatunk. Csöre Gábort